

Персонажі, про яких ідеться в романі

Жан-Мішель Кардель, також званий Мікелем — колишній артилерист; залишився без руки під час битви в Свенс-сунді, служить у сепарат-варті Стокгольму¹; службу ненавидить і воліє заробляти викидайлом у корчмі.

Сесіа Вінге — колишній прокурор, нештатний слідчий стокгольмського управління поліції, хворий на сухоти.

Анна Стіна Кнапп — спершу продавала овочі й фрукти в парафіях Святої Марії і Святої Катаріни, потім потрапила до Прядильного дому²; з зими 1793 року стала господарювати в корчмі «Мавпа» як Ловіса Ульріка, дочка корчмаря; узяла собі прізвище Блікс.

Ісак Райнгольд Блум — секретар в управлінні поліції, поет, пошановувач Карла Густафа аф Леопольда³, на чию поезію рівнявся.

Юган Крістофер Блікс — учень фельдшера з Карлскруни, з жалості оголосив своєю нареченою Анну Стіну Кнапп, з якою так і не одружився, бо укоротив собі віку у затоці Ріддарефіорден; мертвий і похований.

Петтер Петтерссон — головний наглядач у Прядильному домі.

Юнатан Леф — наглядач.

Дюлітц — колишній утікач з Польщі, торговець людськими життями.

Густав III — Божою милістю король шведів, гетів і вендів; поранений після замаху в Опері, помер від рани в березні 1792 року.

¹ Сепарат-варта — один із підрозділів служби правопорядку, службовці якого мали виловлювати й доправляти до суду та в'язниці злодюжок, жебраків і повій. — Тут і далі прим. пер.

² Прядильний дім — виправна установа, а насправді — в'язниця, у якій тримали повій, злодюжок та інших дрібних злочинниць, змушуючи їх прясти.

³ Карл Густаф аф Леопольд (1756 – 1829) — шведський поет-класик.

Густав Адольф — єдиний син Густава III, король (лише за титулом), якому в листопаді має виповнитися 16 років; від його імені в королівстві править регент.

Герцог Карл — молодший брат покійного короля Густава III; опікун малолітнього престолонаслідника; ледар, який тільки користується владою замість дбати про державу.

Густаф Адольф Ройтергольм — барон, один із наймогутніших вельмож королівства; як найближчий друг герцога Карла саме він має реальну владу, через що його ще називають «великий візир»; підозрілий і забобонний; за звичкою залишився заклятим ворогом покійного короля і дуже переймається знищенням усіх слідів минулого правителя.

Густаф Моріц Армфельт — улюбленець покійного короля, остання надія густавіанців; висланий за кордон через організацію змови проти регента.

Магдалена Руденшельд — дворянка, за якою безуспішно сох герцог Карл, коханка Густафа Моріца Армфельта й учасниця його змови, за що потрапила до ув'язнення.

Карл Туліпан — корчмар, власник корчми «Мавпа», добровільний учасник вистави, у якій Анна Стіна Кнапп вдавала його дочку.

Магнус Ульгольм — з грудня 1793 року начальник стокгольмської поліції, змінив на цій посаді Нурліна, якого перевели до Вестерботтена; сумно відомий тим, що привласнив гроші, призначені для виплат удовам священників; посіпака регентського режиму.

Карл Вільгельм Моде — губернатор Стокгольму, один з найвпливовіших чиновників у королівстві, вірний барону Ройтергольму.

Майстер Ерік — так наглядачі в Прядильному домі називали нагайку, якою Петтерссон бив ув'язнених.

Перша частина

З могили живих

Зима 1794 року

Як захиститися від зла людського,
Якщо не бачить тать злочинства свого?
Як зупинити знавіснілий люд,
Якщо нікого не лякає Божий суд?

Ісак Райнгольд Блаум, 1794

1.

Січень, самісінький початок 1794 року. Уранці до моєї кімнати зайшли, сказали одягатись і йти надвір, бо прийшов новий рік і годі вже терпіти бруд і паразитів. Треба обкурити кімнати димом ялівцевих гілок, вимести сміття і попирскати оцтом підлогу. Незграбно натягнувши штани, вступив у черевики, накинув куртку на плече. З'ясовується, я за цей час дуже схуд і одяг висить, як на палиці. Повільно зійшов сходами й уперше за хтосьнаскільки тижнів вийшов на світ Божий, який до цього бачив тільки крізь вузький проріз вікна.

Липи у дворі вже кілька місяців голі. Осінь забрала з них листя, зате зима щедро відплатила снігом. Біла ковдра вкрила гілля, спустилася на землю і пролягла вдаль, скільки погляд сягає. Сонце сяяло, його промені на білизні снігу виблискували з силою, якої не витримував жоден інший колір. Засліплено примружився і мусив затулити очі рукою. Інші пацієнти товклися на ганку або несміливо брьохали по двору, лаючись на мокрі черевики й холодний сніг. Мені не хотілося їхнього товариства, і я пішов донизу, ближче до замерзлого озера. Засніженою кригою можна було пройти кількесот метрів аж до місця, де з-під льоду вибивалася вода. Недоторканий сніг обіцяв мені самоту. Мороз кусав, але сонце пригрівало, і, незважаючи на кепський настрій, я таки вийшов на крижане поле озера.

Удалині ліворуч від мене виднілися жовті зуби Корабельної набережної, за ними кілька шпилів церков, а ще далі темніли обриси палацу. Я відвернувся, ніби не бажаючи привертати до себе увагу сплячого хижака,

і подивився назад, туди, звідки прийшов. Зі свого місця я чи не вперше побачив краєвид, зазвичай доступний лише рибалкам і морякам.

Місто повернулося спиною до Данвікена. Якщо чесно, здавалося, що навіть час тут зупинився або принаймні протікав з інакшою швидкістю: дні короткі, а ночі довгі. Схили двох пагорбів врізаються в наше небо з двох боків і скорочують шлях сонця в нас над головами. До лікарні потрапляють, лише не маючи іншого вибору. Багато з тих, хто лежить тут, не хворіють ні на що, крім старості. Сюди їх помістили сини й дочки, щоб забезпечити їм догляд в останні роки життя, але самі ніяк не можуть знайти час відвідати старих, що тут стають справді як малі.

Трохи далі вздовж озера розташувалася божевільня. Звідси, з криги, налічив я сім поверхів, збудованих у вигляді гігантських сходинок. Божевільня — нескінченне джерело чуток у лікарняних коридорах. Кажуть, душевнохворих там значно більше, ніж будівля може вмістити. Деякі вікна забиті дошками, на інших — ґрати. Якось я підійшов майже під саму тінь божевільні, і здалося мені, що чую якийсь глухий шум чи гул, що нагадав, як у дитинстві я гуляв біля вуликів і з цікавості засунув туди руку, на власному досвіді пов'язавши байдуже гудіння з різким болем від бджолиних жал. Мабуть, так гуділи й бідолашні психи у своїх тісних палатах. Час від часу каретами приїжджали якісь пани з міста, давали охоронцям по кілька монет, і ті пускали їх всередину — подивитися на чудасії і страхи, що коїлися за жовтими стінами божевільні. Персонал лікарні, який ще мав сили на такі розваги, уважно дивився на зблідлі обличчя поважних гостей на виході й зловісно посміювався.

Не знаю, чому саме, але пішов і я туди. Жовта, як гній у рані, божевільня височіла на пагорбі на місці колишньої солярні, що її навмисно збудували далі від міста

через шкідливі випари, зараз ще більше відділена від нього — тепер уже через своїх пацієнтів. На вході зупинився перед табличкою з вирізьбленим віршем, з якого один рядок особливо запам'ятався: «Тут живуть жертви жадібності, честолюбства й нещасного кохання — читачу, упізнай себе!». Як може бути, щоб тут хтось викарбував слова саме про мене?

Ніхто мене не зупинив, двері були незамкнені. Щойно я їх відчинив, до мене долинули стогони й крики, які раніше долинали як приглушене гудіння. Зараз я вже чув багато голосів замість одного. Коридор похмурий, напівтемний, і я не зразу побачив невеличкого чоловічка, який стояв неподалік від входу, ніби чекаючи на мене. Я нерішуче кивнув, а він кількома швидкими кроками підскочив до мене. З якоюсь допитливістю оглянув мене й несподівано м'яко мовив:

— Ласкаво просимо! Ви рівно в домовлений час! Маю висловити захоплення вашою точністю.

Я не міг зрозуміти, що він має на увазі. Напевно, мою розгубленість можна було причитати з виразу обличчя, але на чоловічка це ніяк не вплинуло. Він уклонився і показав мені на сходи:

— Прошу, ідіть за мною, я вам усе покажу.

Я не міг заперечити, що саме цікавість мене сюди й привела, тож вирішив, що не буде нічого поганого, якщо зроблю, як він каже, хай навіть мене з кимось тут і переплутали.

Вийшов за ним у внутрішній двір, оточений зусібіч стінами на чотири поверхи. Під стінами купами валялося сміття, очевидно, накидане з вікон верхніх поверхів — або розбитих, або затулених дошками. В однім кутку двору стояла купка хворих у брудних сорочках. Більшість із них хиталася з боку в бік, і слина стікала з губ. Проводир помітив мій погляд і махнув у їхній бік рукою:

— Не звертайте уваги! Ці схожі на тварин у людському тілі й не піднімають шуму, якщо їх не налякати. Я покажу вам значно цікавіші екземпляри! Ходіть за мною!

Ми перетнули двір, піднялися ще на кілька сходинок і зупинилися перед дверима, що вели до якогось іншого коридору. Мій провідник відкашлявся і почав свою невеличку промову:

— Спочатку ми тут мали двадцять сім камер, чи то пак палат, розрахованих на більш-менш комфортне перебування одного пацієнта в кожній. Не знаю, як дивитися на світ ви, але мене особисто анітрохи не здивувало, що дуже скоро стало зрозуміло: місць у божевільні мало. Місто зводить людей з розуму, і саме з міста до нас надходять найбуйніші хворі. Зараз у кожную камеру мусимо селити щонайменше чотирьох. А якщо вони агресивні, доводиться їх заковувати та ще й зводити перегородки в камерах.

Відступив убік, відчинив двері й запросив зайти поперед нього. Я побачив коридор з важкими дверима обабіч, охоплений криками, стогонами й брязканням заліза.

— Надходить час годування. Навіть якщо вони збожеволіли, шлунки їхні цілком здорові. Голод — це те, за чим вони розрізняють час доби.

Чоловічок пішов далі коридором, час від часу зупиняючись, щоб розказати чи показати мені яку цікавинку:

— Як бачите, двері міцні, а в більшості камер подвійні. У багатьох пацієнтів стан такий тяжкий, що ми вже взагалі не випускаємо їх. Тому у дверях є ось такі віконця, через які можна забрати нічні горщики, не заходячи в камери. На жаль, не всі в змозі користуватися нічними горщиками так, як задумано, тому тут так смердить. І груби розпалюємо з коридору. Правда, топити груби можемо собі дозволити тільки в найхолодніші ночі. Тому в тісноті виявилася несподівана користь — вони найменше замерзають. Хочете глянути на них?

Приклав пальця до вуст і обережно відчинив оглядове віконце в одних дверях. Віконце було десь на висоті моїх очей, тож чоловічок мусив стати навшпиньки. Глянув у камеру, посміхнувся і махнув мені рукою. Знадобилася якась мить, щоб очі звикли до сутінків. Під ритмічне дзенькання ланцюга танцював напівголий чоловік, прикутий за ногу до стіни. На купі соломи під стіною сиділо ще троє. Придивившись, я побачив, що вони гуртом рукоблудять, і збриджено відвернувся.

Пішли далі. Мій провідник показав на камери в кінці коридору:

— А тут — темні камери. Зараз тут сидять пацієнти з такою запущеною формою французької хвороби, що їм уже ніщо на світі не допоможе. На жаль, не можу вам їх показати, бо в тих камерах немає у дверях віконця. Але там і дивитися нема на що. У них повідпадали носи й розповзається шкіра. Тож краще вам цього й не бачити.

Раптово на мене напала нудота. Захотілося стрімголов тікати з цього Богом забутого місця на благословенний засніжений берег озера. Тим часом мій провідник навіть не поворухнувся, просто стояв і дивився на мене, чекаючи наступного запитання.

— А як же цих нещасних лікують?

Чоловічок з готовністю кивнув, наче знав, що саме це я питаю.

— Наука каже, що божевілля настає, коли людський розум під впливом зовнішніх чи внутрішніх умов втрачає рівновагу. Отже, і повернути його до здорового стану можливо, якщо людина переживе такої ж сили шок, як і той, що викликав хворобу. У нас тут є труби, через які ми можемо несподівано наповнювати камери крижаною водою. Раніше пацієнтів заражали коростою у надії, що свербіж заглушить божевілля, але зараз короста в'їлася у стіни камер, тож цей захід уже не потребує

нашої участі. Заражаються тут й іншими хворобами, але про це поговоримо іншим разом.

Коридор, камери й чоловічок переді мною закрутились у шаленому танці, і мені довелося спертися на стіну.

Чоловічок повернувся і вказав на вихід. Проходячи повз камеру, куди ми зазирали, він поклав руку мені на плече.

— Бачу, що забув зачинити вікно, але це й на краще, бо мушу вам показати ще дещо.

Потягнув мене до дверей камери, у якій досі нічого не змінилося.

— Бачите той найдавший кутіок? Там ще хтось із цих панів випорожнивсь, бо горщик був повний.— Чоловічок притулився губами до мого вуха й прошепотів: — Це місце ми тримаємо для вас. Скоро, скоро ви опинитеся тут, а ми вас зустрінемо як слід.

Я здригнувся і побачив, як його губи кривляться у глузливій посмішці, відкриваючи гострі зуби.

— Ви такий молодий, вродливий, такий тендітний. Шкіра біла, мов алебастр. Сусіди в камері дуже зрадіють вашій появі, повірте.

— Хто ви?

Чоловічок вишкірився:

— Хех, це щодня змінюється. Учора був королем Карлом XII. Які ж солодкі спогади про похід на Полтаву! Веду свої полки в синіх мундирах через засніжені ліси Мазовії, задля розваги топчемо кованими чоботями немовлят перед очима їхніх батьків. Якби ви прийшли вчора, почули б, як дзеленькають свинцеві кулі, коли я хитаю головою. А сьогодні... Сьогодні я маю більше імен, ніж можна полічити. Мене звали бісом, чортом, дияволом, Люцифером і Гаспидом. Ви можете звати мене Сатаною. Ми вас чекаємо. Ви краще за інших знаєте, що ваше місце тут.

Не знаю, що я йому відповів би, якби в цей час у коридорі не пролунав гучний голос:

— Тумасе, що ти тут робиш? Ми тобі тисячу разів казали: ми тебе не замикаємо, але це не означає, ніби ти можеш робити що заманеться! Ану бігом до своєї палати!

У дверях на іншому краю коридору стояв дебелий чоловік у брудній куртці. Швидкими кроками він пішов до нас. Тумас на крок підступив до мене й хитро глянув в очі:

— Ось вам ще одна загадка на прощання. Часто кажуть, що я замкнений у своєму диявольському світі, у пеклі. А як же я тоді потрапив сюди, між людей? Мої сліди ви можете побачити будь-де. Пам'ятайте про все, що тут побачили, коли вийдете.

Працівник божевільні взяв Тумаса за руку й потягнув до виходу. Коли ж Тумас заходився вператися, чоловік схопив його за комір і вліпив кілька сильних ляпасів, аж у бідолахи кров потекла з носа й змішалася зі сльозами. Дивний пацієнт заспокоївся і тільки тихо стогнав.

Чоловік присоромлено подивився на мене.

— Іноді ми залишаємо його палату незамкненою, тоді він може податися досліджувати лікарню чи взагалі виходить за ворота. Сьогодні нас на зміні лише двоє, і я був би дуже вдячний, якби ви нікому про цю пригоду не казали. Сподіваюся, Тумас вас не налякав. Часом він меле дурниці.

Хоч мені й полегшало, коли я дізнався, що мій поведир — лише божевільний, сказані ним слова глибоко засіли в думках. Я поспішив за двері, майже пробіг повз купку хворих у кутку внутрішнього двору. Зупинився і задумався про цю могилу живих, і на мить мені здалося, що світ почав мінятися відповідно до мого самопочуття. Здалося, що світло денне гасне, хоча на небі не було жодної хмарки. Я примружився, підняв голову